

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Международна научна конференция
на Факултета по славянски филологии – 2017
„Надмощие и приспособяване“

ПОСТЮГОСЛАВСКАТА
ТРАВМА В „БУИК РИВЕРА“ НА МИЛЕНКО
ЕРГОВИЧ

Борислава Иванова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

THE POST-JUGOSLAV TRAUMA
IN THE NOVEL „BUICK RIVIERA“
BY MILENKO JERGOVIC

Borislava Ivanova
University of Sofia St. Kliment Ohridski

Abstract. The paper treats the problem of the war in a different way – the war is seen as a psychological state of the minds of two people who have known each other in a foreign country. Although both of them have grown up in the former Yugoslavia, their ethnic origins are different – one of them is Serbian, the other one is Muslim from Bosnia. The paper presents conflicts common for the Balkans that could be seen all over the region through the novel of Milenko Ergovich and the two protagonists that are collective characters of the people who cannot accept *the others*, who are not like them.

Key words: war, former Yugoslavia, the Balkans, ethnic origin

Постюгославското културно пространство е пространство не само на споделено минало, но и на множество противопоставяния, произтекли именно от общото, както и от процесите, съпроводили разпада му. Мултикултурният и мултиетнически облик на бивша Югославия бива разделен от границите на новосъздадените национални държави, а процесите на формиране, стабилизация и добиване на устойчиво присъствие на международната сцена продължават и днес. Неоспорим изразител на тези битки в пряк и преносен смисъл е и литературата, утвърдила тази своя функция през вековете. Особена достоверност на творбата се придава и в случаите, когато авторът принадлежи именно към географското пространство и социокултурната среда, за които пише. Такъв е случаят с романа „Буик Ривера“ на писателя от Сараево, творещ в Хърватия, Миленко Ергович (2002; 2011).

Авторът сам определя творбата си в едно интервю като „кратък роман за двама босненци, които се срещат на някаква Измислена земя и там продължават войната, започната в родината“ (Шарланджиева 2015). Главните герои наистина са босненци, но единият е мюсюлманин, а другият – етнически сърбин, всеки от тях носи своите спомени и истини за земята, която е напуснал. Макар и оцелели след братоубийствената война, съзнанията им се оказват белязани от рани, нанесени не от куршуми и бомби, а от неразбиране и неприемане на другия в границите на собствената държава, които неусетно са преминавали в ненавист, омраза и страх. Травмата в съзнанието на човека от постюгославското пространство е не следствие от един военен конфликт, а от лъжовното мирно съжителство на различните свои, което мъчително е намерило края си. Постюгославската травма е трагизмът на човешката душа да се окаже неспособна да припознае родното като свое и в сънародника да вижда „земляк, който не ... е земляк“, тъй като, както в споменатото интервю Ергович отбелязва още, „в нашия век политиката стана съдба на хората“ (Шарланджиева 2015).

Романът „Буик Ривера“ се отличава със специфична структура – в него отделни глави няма, а пряката реч е представена графично с курсив, без дори да е въведена с кавички или изнесена на нов ред с тире, сякаш текстът в своята цялост е един несекващ поток от мисли, неразделими една от друга. Това обаче не води до сливане на ясно отчетливите различни гласове на героите, а придава равнопоставеност на всеки един от тях. Не разказвачът, а отделният персонаж представя собствената си история, което придава автентичност на думите. Така се очертава един общ поток на съзнанието, но всеки от героите, които, от друга страна, са имигранти в Америка или, според думите на Ергович, в една Измислена земя, носи болката и тъгата не само по родината си, а и болка и тъга, причинени му в тази напусната родина. Това е потокът на едно общо съзнание на страдалата някога душа и понесла днес теглото не просто на изгнаник, а на изгнаник, който не е открил търсеното. С думите и разказите си за Босна Хасан рисува пред бъдещата си съпруга Ангела в началото на познанството им едно пространство, което за нея се превръща в Аркадия, но в което самият той не вярва: „... ако някой друг беше казал думите му за Босна и босненските обичаи, Хасан пръв щеше да възрази, че всичко това е лъжа, а онова, което не е лъжа, е преувеличено.“ (Ергович 2011: 119). Всъщност, босненецът мюсюлманин не напуска аркадийното пространство на реката, около която се е събрал със сънародниците си и „пеят тихо, пийват и хапват, сякаш всеки залък е последен и се съдържат да не заплачат“ (Ергович 2011: 118), а земя на острото противопоставяне на мое и твое, както проличава от думите на Хасан, изречени към Вуко: „*Не можеш да получиш онова, което е мое...*“ (Ергович 2011: 174). Камъкът на раздора между двамата не-земляци се оказва така ценната за Хасан кола Буик Ривера, защото тя е единствената наистина негова вещ в Америка. Вуко също не притежава нищо – всичко е собственост на съпругата му Лиса, паспорта си също получава благодарение на брака с нея.

На няколко фронтови линии воюват двамата – освен за колата, също и в бар „Алхамбра“, както и на домашната трапеза за вниманието на Ангела. Барът е собственост на богатия мадридски художник Хосе, който пристига в Америка, защото „в Испания вече не си говорел с нито един от трийсетте милиона испанци“ (Ергович 2011: 12). Редовни посетители на „Алхамбра“ са Хасан и „най-добрият, всъщност единственият истински приятел на Хасан“ (Ергович 2011: 13) Пиеро. Името на бара също се оказва знаково – идва от арабски и означава „червената“, а така се нарича мавърска крепост в Испания от времето на мюсюлманското владичество там през Средновековието. Препратка към семантиката на името и историческия паметник се открива и в червената реклама на заведението, чиито букви са стилизирани като арабските. Макар и в историята мавърският период да остава като време на толерантност между християни, мюсюлмани и евреи, в ново време бар „Алхамбра“ е мястото, което предхожда финалния сблъсък между Хасан и Вуко. Срещата на различни народности и вери се оказва фатална, защото е между бегълци, между хора, които се съмняват в другия и не го приемат. Именно съмнението бележи запознанството на двамата босненци: „Всъщност не се съмнявах в себе си, а всеки се съмняваше, че онзи, другият, се съмнява, докато си подавах и поемах ръцете – в Орегон, както и на Балканите...“ (Ергович 2011: 50), и то ще доведе до неминуемия сблъсък помежду им. В началото „Хасан видя у Вуко типичния наш човек, попаднал в белия свят“ (Ергович 2011: 54), а за Вуко „Хасан беше просто мюсюлманин, по друг начин изобщо не можеше да мисли за него, но добър и честен мюсюлманин, каквито нямаше в неговото село“ (Ергович 2011: 54), докато накрая всеки от тях не открива в другия своя дявол.

Хасан е напуснал Югославия преди войната, докато сърбинът е участвал в нея, макар за него всичко да е било решаване на недоразумения. В очите на Вуко Тито е „злодей, а не най-великият син на нашите народи и народности“ (Ергович 2011: 55), чиято единствена цел е била „да изтрие от лицето на земята всичко сръбско“ (Ергович 2011: 55). Това е шансът сърбите да си върнат целия Пашин гай, след като изкуствено създадените граници са наложили и изкуствено разбирателство между хората. Най-важни се оказват именно те, което проличава и от мислите на Хасан: „У нас заради границите гълъб гълъбу би изкълвал главата...“ (Ергович 2011: 73). Гълъбът, символ на мир, любов и чистота, преобръща символната си семантика в тази преформулировка на латинската сентенция. Сънародниците от различни етноси се избиват, макар и кръвта им вече години наред да се е смесвала. Парадоксът на обърканата идентичност личи и от така наречената традиционна солидарност – събиране на средства и даряване на кръв при инцидент в мина, но „кръвта, събрана в Сърбия, отиваше в Босна, а босненската кръв отиваше в Сърбия“ (Ергович 2011: 179). Пред невъзможността нещо да се определи еднозначно Хасан се изправя и в момента, когато, събрал в чувал за боклук предметите спомени, не може да ги разпреди в петте контейнера за разделно изхвърляне на отпадъ-

ци. Те, подобно на самия него, са многосъставни, но, както се оказва, „в света, където всичко е направено от един къс, няма място за онези, които са от повече материали и нямат свой контейнер“ (Ергович 2011: 196). Така Хасан захвърля чувала в снега край пътя. Кръстопътността на босненеца, невъзможността да се определи по един-единствен начин задава и трагичността в неговия образ на скиталец, на прогонван от родното си място или от друго, където е имал дом. Вуко влиза в живота на Хасан, като му помага, но се превръща в неговия Шейтан, в нашественик, след когото и „Алхамбра“ не отваря повече, от неоновия червен надпис остава само буквата А, а буйкът лежи изоставен край пътя между Толедо и Портланд. Срещата на Вуко и Хасан е срещата на двама души с техните минало и произход, която обаче се оказва пагубна за илюзорните светове, в които са живели.

Похватът, чрез който се разкрива не само миналото на главните персонажи в творбата, но и светът на Босна, е ретроспекцията. Тя е важна и в самата романова структура, тъй като, наред с потока на съзнание на героите, придава обективност и динамичност на разказа. Два типа балканско семейство – християнското и мюсюлманското – са представени по този начин. И ако мюсюлманското семейство се оказва все още стожер на патриархалното и на дома, то християнското не е, но и двете са оставили травматични отпечатъци в съзнанията на Хасан и Вуко. За Хасан това е травматата, нанесена именно от религията и традицията със сюнета и от унижението, изпитано след това, която дори така ценният за онова време портокал не успява да заличи: „Винаги ще лежи тук, тежко ранен, с портокал в ръка, тих като изхлузила се на пода възглавница, ще помни неговото съвършенство и няма да го запомни докрай, докато е жив.“ (Ергович 2011: 84). Това е всъщност травма на идентичността, тъй като обрязването се явява основният различителен физически белег, че Хасан е мюсюлманин. А белегът, с който Вуко доказва, че е „стопроцентов сърбин“, е твърдостта му като на бук, добита след боя с камшик, нанесен от баща му, като неразбираем за Хасан е не боят, а неговият ритуален характер. В този „ритуален бой“ биха могли да се открият пародиен прочит на инициацията и преобръщане на патриархалните традиции. А ретроспекцията за смъртта на Вуковия баща разкрива друго противоречие в съзнанието на героя – с последните си думи той казва на сина си, че би живял живота си по друг начин, а това е непоносима истина за Вуко. Той предпочита да вярва, че баща му е „вършил добро, когато го е бил – оставяйки му в наследство повече белези и шамари, отколкото думи, – отколкото, че е истина онова, което му каза накрая“ (Ергович 2011: 163). Съмнението в традицията, от една страна, и във фигурата на бащата, от друга, допълва амбивалентното в спомените за родното и засилва несигурността в собствената принадлежност.

Посредством ретроспекция е представена и войната в Босна, но по един по-скоро косвен начин чрез метаморфозата в заниманията на Вуко. Преди войната той е шофьор на междуградски автобус, а с нейното избухване

започва да управлява танк Т-55. Превозвачият хора със смяната на мястото си започва да убива хора и това е причина Вуко да си зададе въпроса „дали си е струвало заради малкото война да жертва маршрута Титово Ужице – Сараево“ (Ергович 2011: 134), но не заради друго, а защото „куршумът отсъжда само веднъж, а шофьорът на автобус всеки ден“ (Ергович 2011: 134). Това е основната цел на Вуко – да „прецаква“: „Щеше да издържи и изтърпи някак, утешавайки се с мисълта, че и това е част от голямата измама, от акцията, в която той, Вуко Шалипур, ще прецака цяла Америка...“ (Ергович 2011: 31). Цялата нелепост на войната личи и от отношенията в приюта в Белград за тези, които искат да заминат за Америка: Вуко се страхува, че някой от мюсюлманите ще познае в него свирепия убиец, а на сърбите просто не може да се довери. Любопитни са и отношенията между жените в приюта: „Мюсюлманките кълнат ония, дето са им запалили къщите, а сръбките кълнат политиката, довела до всичко, но се разбират помежду си по-добре, отколкото със собствените си снахи и свекърви.“ (Ергович 2011: 33), поредното доказателство за многоликия свят на Босна, в който заради стремежа към себеидентификация и различаване от другия се жертват човечността и животът. В приюта Вуко среща и алима¹ от своето село Алмас, когото мрази с „омраза, по-силна от всяко друго човешко чувство“ (Ергович 2011: 34), но тази омраза сякаш е насочена към самата чужда религия, защото Алмас само е лекувал сърбите, докато на мюсюлманите е помагал да се сдобият с „мюсюлмански дженет“² на земята. Раят, който Вуко не успява да намери дори и в мечтаната американска земя, измъчван непрестанно от съмнения, недоверие, страх и омраза. От друга страна, Хасан не е изпитвал тази омраза: „*Не съм бил долу от петнайсет години ... не исках, докато траеше войната, не от страх, а за да не изпитам омраза ... това едно време го нямаше и не зная откъде се появи...*“ (Ергович 2011: 51). Но, срещайки Вуко, Хасан среща и омразата, среща и войната. Притежанието на определена вещ – къща, кола – и отнемането на тази вещ са съкрушителният удар. Ако за Хасан домът му в Босна е бил разрушен, то в очите на Вуко това е било връщане на отнетото му. Разрухата на онзи свят, в който са живели всички заедно, е най-точно илюстрирана с думите на Вуко: „*Да, от една страна, сме, казваше се Югославия...*“ (Ергович 2011: 135). Както бащата на Вуко умира, защото му се е „разредила“ кръвта, според думите на алима, така и „смесената кръв на традиционната солидарност“ се е оказала не достатъчно силна да сплоти различните свои. Организмът отхвърля неестественото, както и хората са отхвърлили наложените граници.

В своето есе „The Politics of Literature“ Жак Рансиер пише, че литературата „прави“ политика като литература, без тя да е политика на писателя, и още че това е своеобразна метаполитика, която изследва в дълбочина обще-

¹ алим – ислямски учен (бел. авт.)

² дженет – едно от имената на Рая в исляма (бел. авт.)

ството и разчита симптомите на историята (Rancière 2004). В романа „Буик Ривера“ се срещат двама души от едно общество, което е претърпяло разруха, в друго общество, в което обаче те не са могли да се припознаят. Не се припознават и един в друг, неспособни да го направят. Чрез тези два образа се постига една пълнокръвна картина на босненския свят, в една непрестанна игра на надлъгване и надиграване се свалят маските, за да се видят обърканите и болни същности на босненеца сърбин и на босненеца мюсюлманин. Постюгославската травма е разпънатостта на лутащата се между многосъставността си душа и неизлечимостта на недоверието, прерастващо в омраза, към сънародника, който всъщност е такъв заради едни наложени граници. Вуко и Хасан разказват историята на своя народ от двете основни гледни точки, абсолютно противоположни една на друга. Личните им истории обаче не противопоставят хората, а по-скоро показват безсилието им пред непреодолимите различия, противопоставили носителите на общо етническо название, но на различни самосъзнание и вяра.

Библиография

- Ергович 2011:** Ергович, М. *Буик Ривера*. Превод Жела Георгиева. София: Панорама, 2011.
- Шарланджиева 2015:** Шарланджиева, Р. *На всяка цена да се говори истината, интервю с Миленко Ергович*. 21.09.2015.Посетено на 29.06.2017.<<http://kultura.bg/web/%D0%BD%D0%B0-%D0%B2%D1%81%D1%8F%D0%BA%D0%B0-%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D0%B0-%D1%81%D0%B5-%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B8-%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B0/>>.
- Rancière 2004:** Rancière, J. *The Politics of Literature*. Wisconsin: University of Wisconsin Press, 2004.